

Cari İşlemler Dengesi Sorunu ve Cari İşlemler Açığının Finansmanı

Emel YURT*
Senem Çakmak ŞAHİN**

Cari işlemler dengesi her ülke için önemli bir göstergedir. Ekonomi politikasını yönetenler, hangi ülkede olurlarsa olsunlar veya hangi türdeki bir ekonomiyi yönlendirme konumunda olurlarsa olsunlar, alacakları kararlarda bu veriyi de dikkate almak zorundadırlar. Gelişmiş ekonomilerin genel olarak bu konuyla ilgili sorunları cari işlemler hesabının fazlalık vermesi ile ilgilidir. Ancak, bu gelişmiş ekonomilerde yalnızca fazlalık sorunu yaşanmaz; açık verilmesi de söz konusu olabilmektedir; bu 'açık', ABD örneğinde olduğu gibi, kronik de olabilmektedir. Azgelişmiş ülkelerde ise cari işlemler hesabı ile ilgili olarak yaşanan sorun genellikle 'açık' sorunu olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki cari işlemler açığı, hızlı ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek amacıyla sermaye girişlerine ve yabancıların yatırım yapmalarına olanak tanıyan yapısal değişimlerin bir başarısı olarak gösterilebildiği gibi, ödemeler bilançosu krizlerinin potansiyel kaynağı olarak da görülebilmektedir. İngiltere eski maliye bakanlarından Nigel Lawson tarafından popülerize edilmiş olması nedeniyle 'Lawson doktrini' olarak adlandırılan görüşe göre 'cari işlemler açığı' yatırımların artışından kaynaklandığı sürece, biriken dış borçların ekonomik büyüme sonucunda kolaylıkla geri ödenebilecek olmasından dolayı, herhangi bir endişeye neden olmamalıdır. Ona göre, dikkat edilmesi gereken değişken kamu açıklarıdır ve bunlar kontrol altında tutulmalıdır. Bu görüşe karşıt bir başka görüşe

* Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi

** Yrd.Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi

göre ise yirmi yılı kapsayan bir ödemeler bilançosu ve borç krizleri üzerine araştırma, Lawson doktrininin yanlış olduğunu kanıtlamaktadır (EFN Report, 2004:4). Cari işlemler açığının büyümesini hemen hemen daima bir döviz krizi izlemektedir. Bir ülkede ani sermaye çıkışları yaşama olasılığının cari işlemler açığı ile ve dış borcun düzeyi ile bağlantılı olduğu kanıtlanmıştır (Edwards, 2004:34).

1. Cari işlemler açığının oluşumu ve finansmanı

Cari işlemler hesabı, ulusal gelir hesaplarından yararlanılarak veya ödemeler bilançosu kayıtlarından türetilen bir değer olarak tanımlanabilir. Bilindiği gibi, gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), özel tüketim harcamaları (C), yatırım harcamaları (I), kamu kesiminin cari harcamaları (G), dış ticaret gelir ve giderlerinden oluşmaktadır. GSYİH'ya net faktör gelirlerinin eklenmesiyle GSMH'ya ulaşılmaktadır ($GSMH = GSYİH + NFG$). İhracat ile ithalat arasındaki fark net ihracat (NX) olarak belirtilirse, NX ve NFG toplamı cari işlem hesabını (CA) verir. Buna göre, $GSMH = C + I + G + (NX + NFG)$ eşitliği $GSMH = C + I + G + CA$ olarak da yazılabileceğinden, cari hesap dış ticaret dengesi ve net faktör gelirleri toplamına eşittir. $GSMH = C + I + G + CA$ eşitliği $CA = GSMH - (C + I + G)$ olarak yazılabilir.

Cari işlemler hesabı dengesi ulusal tasarruf ve ulusal yatırım arasındaki fark olarak da gösterilebilir. Tasarruf, $S = GSMH - C - G$ olduğuna göre, $CA = S - I$ 'dir. Ekonomide yatırım harcamalarının sıfır olduğu varsayıldığında, cari işlemler açığı, ülkede üretilenden daha çoğunun tüketildiği anlamına gelir. Ekonomide $I > S$ olduğu durumda, toplam harcamaların toplam üretimden çok olduğu sonucu çıkar; bu da o ekonomide cari işlemler hesabının açık vermesi demektir. Bunun sonucunda akım kalemleri stok kalemlerine dönüşür. Fiziksel sermaye stoku (K) net yatırım stoku ile bağlantılıdır. $K_{t-1} = K_t + I_{t-1}$ -amortisman değerine eşittir. Benzer bir biçimde t+1 dönemindeki cari hesap, ülkenin t+1 ve t dönemindeki net dış varlıkları stokundaki farka eşittir. Ülke net dış borçluysa, cari açık ülkenin net dış varlıklarında bir azalma ve ülkenin dış borçlarında artış oluşturur. $CA = S - I$ eşitliğinde, toplam tasarruf hem özel hem de kamu tasarruflarını kapsamaktadır. Buna göre $S = S_p + S_g = (GSMH - T - C) + (T - G)$ 'dir ve kamu kesimi tasarrufu da kamu geliri eksi kamu kesimi harcamalarıdır. Duruma göre 'bütçe açığı' veya 'bütçe fazlası' olarak adlandırılır. Buna göre, cari işlemler açığı $CA = (S_g - I_g) + (S_p - I_p)$ olarak da yazılabilir.

Cari işlemler açığı ile ilgili kuramsal yaklaşımlar 'esneklikler yaklaşımı', 'toplam harcama yaklaşımı', 'Mundell-Fleming modeli' ve 'tüketimin dönemlerarası ikamesi yaklaşım'larıdır (Tiryaki, 2002:3-7). Bunlardan ilk üçü bilinen geleneksel yaklaşımlar olup, dış dengesizliklerin üstesinden uygun döviz

kuru, para ve maliye politikası kombinasyonlarıyla gelinebileceği varsayımına dayanmaktadırlar.

Dönemlerarası ikame yaklaşımı ise Keynesyen yaklaşımdan ve parasalcı yaklaşımdan temelde ayrılmaktadır (Obstfeld, 2001:11). Cari hesaba 'dönemlerarası yaklaşım' birbiriyle bağlantılı iki temele dayandırılmıştır: birincisi, cari hesabın, temel ulusal gelir özdeşlikleri kullanılarak hesaplanması yöntemindeki 'S-I'ya eşit olması, ikincisi de yatırım kararlarının, 'ömür boyu gelir hipotezi' düşünceleri ve yatırım projelerinden 'beklenen getiriler'e dayandırılması gibi dönemler arası faktörlerdir (Edwards, 2001:4). Dönemlerarası yaklaşım, toplam harcama ve esneklikler yaklaşımının bir sentezidir, bununla birlikte tasarruf ve yatırım üzerinde cari ve gelecekteki fiyatların etkisinin ve nispi fiyatların makroekonomik determinantlarının göz önüne alınması gerekmektedir (Obstfeld, Rogoff, 1994:4). Bu yaklaşıma göre cari denge dönemlerarası tüketim dalgalanmalarının giderilmesi için bir araçtır (Babaoğlu, 2005:8). Cari açık nihai olarak büyümenin sonucudur. Dış borç artırıcı ve ülke içinde düşük katma değer yaratabilen bu büyüme ekonominin ithalata bağlı büyümesini sağlarken, istihdam sorununa da çözüm bulamamaktadır.

2. Türkiye'de cari işlemler açığı sorunu

Son yıllarda Türkiye'de yaşanan cari işlemler açığı sorunu gerek akademisyenler gerekse de politikacılar arasında yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Akademisyenlerin bir kesimi ve hükümette bulunan politikacılar cari işlemler açığının bir sorun oluşturmadığını, ekonominin büyüdüğü bir ortamda bu açığın doğal karşılanması gerektiğini savunurken, bir kesim akademisyen ve muhalefetteki politikacılar da bu açık nedeniyle oluşacak bir krizin yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedirler. Bu iki savdan hangisinin 'doğru görüş' olduğu konusunda görüş oluşturulabilmesi için olabildiğince ayrıntılı bir inceleme gerekir. Böyle bir çözümlenme, cari işlemler hesabındaki açıkların sürdürülebilir olup olmadığı konusuna da ışık tutacaktır.

2.1. Cari işlemler hesabı bileşenlerindeki gelişmeler

Dış ekonomik ilişkiler bağlamında, yurtdışı ile sermaye hareketlerinin serbest bırakılması gibi önemli bir değişikliğin yaşandığı 1989 yılından 2007 yılı sonuna kadar geçen süredeki cari işlemler hesabı verileri incelendiğinde, dönemin önemli bir özelliği olarak açık miktarının giderek arttığı görülmektedir. Dikkat çeken bir başka özellik de, incelenen ondokuz yılın genellikle kriz dönemine rastlayan beşinde cari işlemler hesabının fazlalık, ondört yılında ise açık vermiş olmasıdır. Cari işlemler hesabının açık vermesi eleştiri konusu yapıldığında, buna karşı

verilen yanıtlar, bu açığın 'sürdürülebilir' olduğu yönündedir Bu görüşe gerekçe olarak da bu açığının önemli bir nedeninin artan enerji fiyatları olduğu, yatırım malları ithalatının da önemli bir kalemi oluşturduğu belirtilmekte ve yatırım malları ithalatına bağlı yapılan yatırımların ileride ihracatı artırıcı, dış açığı azaltıcı etki yapacağı ileri sürülmektedir Vurgulanan bir başka nokta da ithalatın artıyor olmasının yanı sıra, ihracatın da artıyor olmasıdır Bununla anlatılmak istenen, serbest piyasada belirlenen döviz kurunun ekonomik koşulların sonucunu yansıttığı ve gerçekçi olduğudur Yıllardır uygulanan ekonomi politikasının yanlış olmadığı savını desteklemek amacıyla ileri sürülen bu ve benzeri gerekçeler yinelenen dursun, cari işlemler açığı da giderek artmaktadır Tablo 1'den de izlenebileceği gibi, cari açık 2003'de 7.5 milyar dolar iken, 2007 yılında 37.5 milyar dolara ulaşmıştır 1987 bazlı GSMH'nin oranı olarak 2003'de %3.14 iken giderek artarak 2006'da yaklaşık %8'e çıkmıştır 1998 bazlı GSMH'nin oranı olarak da 2003'de %2.46 iken 2007'de %5.7 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1: Cari İşlem Hesabı* ve Cari İşlem Hesabı/GSMH

1987 Bazlı GSMH	Cari İşlemler Hesabı	Cari İşlem Hesabı/GSMH%	Cari İşlem Hesabı/ GSMH% 1998 Bazlı GSMH'ya göre
1989	+938	0.87	-
1990	-2625	-1.74	-
1991	+250	0.16	-
1992	-974	-0.61	-
1993	-6433	-3.59	-
1994	+2631	1.98	-
1995	-2339	-1.37	-
1996	-2437	-1.32	-
1997	-2638	-1.37	-
1998	+2000	0.96	0.73
1999	-925	-0.49	-0.37
2000	-9920	-4.95	-3.73
2001	+3760	2.56	1.91
2002	626	0.34	-0.27
2003	7515	-3.14	-2.46
2004	14431	-4.81	-3.69
2005	-22137	-6.12	-4.59
2006	-31893	-7.97	-6.05
2007	37549	-	-5.7

Kaynak: TCMB ve TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır. *(milyon dolar)

2.1.1. Dış ticaretteki gelişmeler

Dış ticaret dengesi hesabı incelendiğinde, cari işlemler hesabı açığının arkasında yatan temel sorun tüm açıklığı ile ortaya çıkmaktadır. Dış ticaret açığının süreklilik gösteren bir sorun olduğu bilinen bir gerçek ise de, bu açığın giderek arttığı, ithalat-ihracat arasındaki makasın giderek açıldığı, başka bir deyişle ihracatın ithalatı karşılama oranının giderek düştüğü görülmektedir.

Tablo 2'deki verileri yorumlarken, tek parti iktidarının var olduğu, içeride siyasal istikrarın yaşandığı, dış ilişkilerde olağan dışı gelişmelerin olmadığı, tam tersine Avrupa Birliği'ne girileceği umutlarının pompalandığı, iktidarın kendisinden önceki hükümetin uygulamaya koyduğu ekonomi politikasını aynen sürdürdüğü bir dönem olan son beş yılın verilerinin incelenmesi konuya ışık tutmak için yeterli olacaktır. İç ve dış konjunktürde hiçbir olumsuzluğun bulunmadığı, 'ekonomi politikasının uygulamaya yeni konmuş olması nedeniyle, sonuçlarının daha tam olarak alınmadığı' gibi savların ileri sürülemeyeceği bir dönem olan 2003–2007 yıllarını kapsayan beş yıllık dönemdeki gelişmeler şöyle özetlenebilir:

2002 yılında 36 059 milyon USD olan ihracat 2007'de 107 215 milyon USD,

2002 yılında 51 554 milyon USD olan ithalat 2007'de 170 057 milyon USD,

2002 yılında 15 494 milyon USD olan dış ticaret açığı 2007'de 62 842 milyon USD

olmuştur. Bu beş yıllık dönem sonundaki durum 2002 yılı verileriyle karşılaştırıldığında

ihracattaki artış oranı %197'dir.

ithalattaki artış oranı %230'dur;

ihracatın ithalatı karşılama oranı %69.9 'dan %63'e düşmüştür; buna göre ihracatın ithalatı karşılama oranı kendi içinde %9.87 azalmıştır;

dış ticaret açığının bir önceki yıla göre artış oranı sırasıyla %42.5, 55.6, 25.9, 24.81 ve 16.3 olmuştur.

1989'dan günümüze kadar geçen süre içinde ihracatın hem hacminde hem de yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Tablo 3'den de görüleceği gibi, 1989 yılında 11 625 milyon USD olan toplam ihracat 2007 yılında 107 215 milyon USD'na ulaşmıştır; artış oranı %822.3'dür. Yine 1989 yılında toplam ihracat içindeki tarım ve ormancılık ürünlerinin payı %15.76, balıkçılık ürünlerinin payı %0.266, madencilik ürünlerinin payı %3.5, imalat sanayi ürünlerinin payı

Tablo 2: Dış Ticaret Hesabı* ve Dış Ticaret Verilerinde Oransal Değişim

	Dış Ticaret Dengesi	İthalat	İhracat	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	Başlangıç Yılına Göre İthalatın Artış Oranı	başlangıç yılına Göre İhracatın Artış Oranı
1989	- 4 167	15 792	11 625	73.6	100	100
1990	- 9 342	22 302	12 959	58.1	141.22	111.47
1991	- 7 453	21 047	13 593	64.6	133.27	11692
1992	- 8 156	22 871	14 715	64.3	144.82	126.58
1993	- 14 083	29 428	15 345	52.1	186.34	132
1994	- 5 164	23 270	18 106	77.8	147.35	155.75
1995	- 14 071	35 709	21 637	60.6	226.12	186.12
1996	- 20 402	43 627	23 224	53.2	276.26	19977
1997	- 22 297	48 559	26 261	54.1	307.5	225.9
1998	- 18 947	45 921	26 974	58.7	290.8	232.03
1999	- 14 084	40 671	26 587	65.4	257.54	228.7
2000	- 26 727	54 503	27 775	51.0	345.13	238.92
2001	- 10 064	41 399	31 334	75.7	26215	269.53
2002	- 15 494	51 554	36 059	69.9	326.45	310.18
2003	- 22 086	69 340	47 253	68.1	439.1	406.47
2004	- 34 372	97 540	63 167	64.8	617.65	543.37
2005	- 43 297	116 774	73 476	62.9	739.45	632.05
2006	-54 041	139 576	85 535	61.3	883.83	735.78
2007	- 62 842	170 057	107 215	63.0	1076.85	922.27

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır. * (milyon dolar)

%79.9 iken, 2007 yılı sonunda, bu oranlar sırasıyla %3.47, %0.147, %1.54 ve %94.22 olmuştur. Son beş yıldaki gelişmelere bakıldığında ise, toplam ihracatta %197'nin üzerinde bir artış olmasına karşın, alt kesimlerin toplam içindeki paylarında çarpıcı bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. İhracatta son beş yılda ortaya çıkan 59 962 milyon USD tutarındaki artışın 56 647 milyon USD kadar bölümünün imalat sanayi ürünleri ihracatından, 1 192 milyon USD kadar bölümünün de madencilik ürünleri ihracatından kaynaklandığı söylenebilir. Bu betimlemeden çıkarılması gereken sonuç şudur: Son beş yılda ihracat 1.97 kat artmıştır; alt kesimlerin toplam ihracat içindeki paylarında önemli bir değişim olmamıştır;

Tablo 3: Sektörler İtibariyle İhracattaki Gelişme, 1989–2007 (milyon dolar)

	İhracat (Fob)	Tarım ve Ormancılık	Tarım ve Ormancılık/ İhra.	Balıkçılık	Balıkçılık / İhracat	Madencilik	Madencilik / İhracat	İmalat	İmalat / İhracat
1989	11 625	1 833	15.76	30.9	0.266	411.2	3.5	9 287.5	79.9
1990	12 959	2 025	15.62	35	0.270	326.1	2.5	10 503.6	81.05
1991	13 593	2 369	17.42	27.6	0.203	284.97	2.09	10 829.8	79.67
1992	14 715	1 923	13.06	26.8	0.182	267	1.81	12 428.5	84.46
1993	15 345	2 072	13.50	21.4	0.140	233.4	1.52	12 945.2	84.36
1994	18 106	2 033	11.22	22.2	0.123	263	1.45	15 674	86.56
1995	21 636	1 840	8.50	21.5	0.099	391.3	1.80	19 260.1	89.01
1996	23 225	2 153	9.27	26.5	0.114	368.6	1.58	20 525.8	88.37
1997	26 261	2 354	8.96	33.2	0.126	404.3	1.54	23 312.8	88.77
1998	26 973	2 357	8.73	17.2	0.063	363.7	1.35	24 064.6	89.21
1999	26 587	2 058	7.74	37.9	0.143	385	1.45	23 975.8	90.17
2000	27 775	1 659	5.97	24.5	0.088	400.3	1.44	25 517.5	91.87
2001	31 334	1 976	6.30	29.7	0.094	348.7	1.11	28 826	91.99
2002	36 059	1 754	4.86	51.4	0.143	387.2	1.07	33 701.6	93.46
2003	47 253	2 121	4.48	80.7	0.171	469.1	0.99	44 378.4	93.91
2004	63 167	2 542	4.02	103	0.163	649.2	1.02	59 579.1	94.31
2005	73 476	3329	4.53	140	0.189	810.2	1.10	68 813.4	93.65
2006	85 535	3 481	4.07	131	0.153	1 146	1.34	80 246	93.81
2007	107 215	3 725	3.47	158	0.147	1 661	1.54	101 025	94.22

Kaynak: TÜİK, TCMB verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

toplam ihracatın %94'ünü oluşturan, 101 025 milyon USD'nin üzerindeki bir miktara ulaşan imalat sanayi ürünleri ihracatı yapılmaktadır. Bu özellik imalat sanayi ürünleri ihracatının daha ayrıntılı bir biçimde incelenmesini gerektirmektedir.

Bilindiği gibi, ihracattaki artış döviz kurunun elverişli olmasından dolayı, üretimdeki işgücü ve/veya anamalin verimliliğindeki artıştan dolayı, hammadde veya aramalı fiyatlarının düşmesinden veya devletin almış olduğu herhangi bir özendirici önlem veya önlemlerden dolayı gerçekleşiyor olabilir. ÜFE bazlı ve TÜFE bazlı reel efektif kur endekslerini ve ihracat rakamlarını yansıtan Tablo 4'de ve TÜFE bazlı reel efektif kur endeksi ile ihracat rakamlarını yansıtan Çizge 1'de görüldüğü gibi, üzerinde herhangi bir tartışmayı gereksiz kılan bir netlikle Türk lirası, 1995 yılı değerleri 100 olarak kabul edildiğinde, 2007 yılında olması

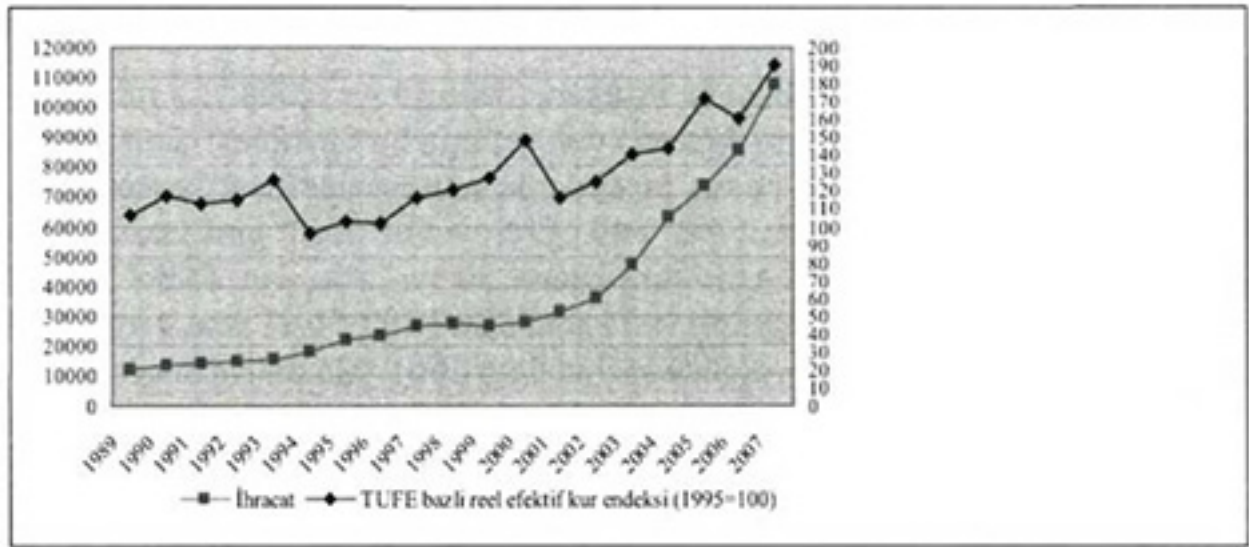
Tablo 4: TEFE VE ÜFE Bazlı Reel Kur Endeksi, İhracat Ve İthalat

	Tüfe Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi (1995=100)	Üfe Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi (1995=100)	İhracat (milyon dolar)	İthalat (milyon dolar)
1989	106.5	114.0	11 625	- 15 792
1990	117.0	117.0	12 959	- 22 302
1991	112.9	109.1	13 593	- 21 047
1992	114.9	110.1	14 715	- 22 871
1993	125.7	112.6	15 345	- 29 428
1994	95.7	95.8	18 106	- 23 270
1995	103.1	97.0	21 636	- 35 709
1996	101.7	100.1	23 225	- 43 627
1997	115.9	110.7	26 261	- 48 559
1998	120.9	107.9	26 973	- 45 921
1999	127.3	108.8	26 587	- 40 671
2000	147.6	118.3	27 775	- 54 503
2001	116.3	107.3	31 334	- 41 399
2002	125.4	117.1	36 059	- 51 554
2003	140.6	126.2	47 253	- 69 340
2004	143.2	131.3	63 167	- 97 540
2005	171.4	147.2	73 476	- 116 774
2006	160.1	139.3	85 535	- 139 576
2007	190.3	159.8	107 215	170 057

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

gerekenden ÜFE'ye göre %59,8, TÜFE'ye göre %90,3 oranında daha değerlidir. ÜFE'ye göre, 1991, 1994, 1998 ve 2001 yıllarındaki gerileme dışında, bir yandan Türk lirası değerlenirken, diğer yandan ihracat da artmıştır. Son beş yılda ise, TÜFE rakamlarına göre Türk lirası yabancı ülke paraları karşısında %51.75 oranında değerlenirken, ihracat da %197 oranında artmıştır. Sözün özü, ihracatın artışına döviz kurundaki gelişmelerin herhangi bir katkısı olmamıştır.

Çizge 1: İhracat ve TÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazarlar tarafından çizilmiştir.

Verimlilik, üretim sürecinde girdilerin çıktıya dönüşme oranıdır ve çok sayıda dinamik faktörün etkisi altındadır. Devletin konu ile ilgili kuruluşu olan Milli Prodüktivite Merkezi'nin Aralık 2006 tarihli yayınında (Saraçoğlu, Suiçmez, 2006:18,83,90), şu görüşlere yer verilmektedir:

"-2000 yılında 105.3 olan üretim indeksi 2004 sonunda 131,1 olmuştur. Üretim %24.5 artmıştır.

2000 yılında 90.3 olan istihdam indeksi 2004 sonunda 90,1 olmuştur. İstihdam %0.22 oranında düşmüştür.

-2000 yılında 116.6 olan emek verimliliği indeksi 2004 sonunda 145.5 olmuştur. Emek verimliliği %24.8 oranında artmıştır.

-2000 yılında 104.9 olan reel saat ücreti 2004 sonunda 89.9 olmuştur. Reel ücret %14.3 oranında azalmıştır.

-Bu dönemde ortaya çıkan %45.5'lik emek verimliliği artışında üretimin payı = $0.311/0.455 = 0.684$ tür; yani 1997 yılından 2004 yılına kadar meydana gelen emek verimliliği artışının %70'e yakın bölümü üretim artışından, kalan %30'luk bölümü de istihdam azalmasından kaynaklanmaktadır denilebilir. Çünkü istihdam indeksi de 1997'de 100 iken 2004'te 90'a kadar düşmüştür.

-İmalat sanayi genelinde ortalama sermaye verimliliği artış hızları, ortalama işgücü verimliliği artış hızından daha düşük ve istikrarsız olarak gerçekleşmiştir" denilmektedir.

Bir başka çalışmada (Yükseler, Türkan, 2006:75 ve 2008:75) reel döviz kurundaki yükselmelere karşın ihracatta çok belirgin bir zayıflama olmamasının nedeni olarak, firmaların iç ve dış piyasalarda rekabet güçlerini korumak için işgücü verimliliğini artırmaları ve yerli girdi yerine ithal girdi kullanımını artırmaları gösterilmektedir. Aynı çalışmadan buraya aktarılan Tablo 5'de de gösterildiği gibi, 1997 yılı değerleri 100 kabul edildiğinde, özel imalat sanayinde döviz kuru sepeti bazlı birim işgücü maliyetinin 2001 yılında –kriz nedeniyle– 75.6 düzeyine düştüğü, ancak 2002 yılından başlayarak yükselmeye başladığı, 2007 yılında da endeksin 112.6 düzeyine yükseldiği görülmektedir. Aynı dönemde sektör fiyatı bazlı birim işgücü maliyetinin de, 2000 yılından başlayarak düşme eğilimine girdiği ve 2005'de 61.2, 2007'de 59.9 düzeyine indiği görülmektedir. Aynı dönemin sonunda üretimin 153.5'e çıktığı, üretimde çalışılan saatin 90.1'e indiği, işgücü verimliliğinin 170.3'e çıktığı, reel ücretlerin de 93.6'ya gerilediği görülmektedir. Bu gelişmeler,

birim işgücü maliyetinin Türk lirası bazında %40 dolayında gerilemesine karşın, döviz kuru sepeti bazında–önceleri gerilemeler göstermesine karşın–özellikle 2003 yılından itibaren hızla yükselerek 1997 yılı değeri civarına geldiğini;

üretimde %53'ü aşan artışa karşın, çalışılan saatlerde %10 dolayında bir gerilemenin yaşandığını, işgücü verimliliğinde %70'i aşan bir artışa karşın saat başına reel ücretlerde %6.4'lük bir gerilemenin gerçekleştiğini;

ihracattaki kar marjının %30'a yaklaşan bir oranda gerilediğini, buna koşut olarak görece ithalat fiyatlarının da %37'yi aşan bir oranda gerilediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 5: Özel İmalat Sanayinde Birim İşgücü Maliyeti Endeksi ve Bileşenlerindeki Gelişim (1997=100)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 T
Birim İşgücü Maliyeti (1)	107.2	113.2	110.9	75.6	77.1	84.0	90.4	101.4	99.6	112.6
Birim İşgücü Maliyeti (2)	110.4	116.1	102.4	81.2	70.4	66.5	64.2	61.2	58.9	59.9
Üretim	100	95.9	105.3	93.2	104.8	116.3	131.2	138.2	146.4	153.5
Üretimde Çalışılan Saat	100.6	89.4	89.2	79.6	82.8	85.3	89.0	88.7	87.8	90.1
İşgücü Verimliliği	99.4	107.3	118.0	117.1	126.6	136.3	147.4	155.8	166.7	170.3
Saat Başına Nominal Ücret	182.9	326.3	494.4	647.8	900.9	1134.9	1314.7	1471.4	1656.5	1816.2
Saat Başına Reel Ücret	99.1	107.1	104.8	89	85.3	85.8	89.9	91.4	93.1	93.6
Döviz Kuru Sepeti	171.7	268.8	377.8	731.4	923.0	991.5	986.6	931.6	997.1	947.1
TEFE/ ÜFE- İmal. San. Fi. End. (3)	166.7	262.0	409.0	681.7	1011.1	1251.9	1389.8	1542.7	1686.7	1780.9
İhracat Fiyat End.(TL Cinsi) (4)	163.6	245.4	350.8	675.8	815.8	901.1	985.6	972.5	1084.6	1113.4
İthalat Fiyat End. (TL Cinsi) (4)	172.1	255.5	372.4	732.5	894.1	947.1	1007.5	981.8	1111.0	1107.2
İhracat Kar Marjı	96.3	92.4	87.2	99.8	85.9	79.3	79.0	72	73.3	71.8
Nispi İthalat Fiyatları	103.2	97.5	91.0	107.5	88.4	75.7	72.5	63.6	65.9	62.2

Kaynak: Zafer Yükseler, Ercan Türkan, Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar, Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi, Yayın No. EAF/Wp/06/02, Tüsiad Koç Üniversitesi, İstanbul, 2006, s.75. ve aynı yayının yenilenmiş baskısı: TÜSIAD-T/ 2008-02/453, s.75

(1) Döviz Kuru Sepeti Bazlı

(2) Sektör Fiyatı Bazlı (TEFE/ ÜFE-İmalat Genel)

(3) 1994=100 Bazlı İmalat Sanayi Genel Endeksidir. 2005 Sonrasında ÜFE- İmalat Endeksi Kullanılmıştır.

(4) TL cinsinden imalat sanayi ihracat ve ithalat fiyat endeksidir.

Buradan çıkarılabilecek sonuç, reel ücretlerde bir düşüş, işgücü verimliliğinde önemli bir artış ve sermaye verimliliğinde yine bir artış gerçekleşmiş ise de, Türk lirasının gerekenden daha çok değerlenmiş olması nedeniyle, ihracatın bu ölçüdeki artışını açıklayamayacağı, ihracattaki kar marjındaki düşüşün de bunun üzerinde yapılabilecek herhangi bir tartışmayı gereksiz kıldığıdır. İhracattaki gelişmelere koşut olarak, 1989'dan günümüze kadar geçen süre içinde ithalatın hem hacminde hem de yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Tablo 6'dan da izlenebileceği gibi, 1989 yılında 15 792 milyon USD olan toplam ithalat 2007 yılında 170 057 milyon USD'na ulaşmıştır; artış oranı %976.9'dur. Yine 1989 yılında tarım ve ormancılık ürünlerinin toplam ithalat içindeki payı %5.61, balıkçılık ürünlerinin payı %0.0065, madencilik ürünlerinin payı %19.4, imalat sanayi ürünlerinin

Tablo 6: Sektörler İtibariyle İthalattaki Gelişme, 1989–2007(milyon dolar)

	İhracat (Fob)	Tarım ve Ormancılık	Tarım ve Ormancılık/İhra.	Balıkçılık	Balıkçılık / İhracat	Madencilik	Madencilik / İhracat	İmalat	İmalat / İhracat
1989	15 792	886.40	5.61	1.03	0.0065	3 063.09	19.39	11 116.95	70.40
1990	22 302	1 137.02	5.09	2.41	0.010	4 211.61	18.88	16 403.14	73.55
1991	21 047	675.13	3.20	0.70	0.0033	3 314.24	15.75	16 446.87	78.14
1992	22 871	923.98	4.04	1.53	0.0067	3 332.83	14.57	18 005.19	78.72
1993	29 428	1 356.95	4.61	1.57	0.0053	3 348.08	11.37	23 861.62	81.08
1994	23 270	881.57	3.79	1.51	0.0065	3 345.17	14.37	18 156.01	78.02
1995	35 709	1 907.12	5.34	1.68	0.0047	4 081.90	11.43	28 544.92	79.94
1996	43 627	2 165.68	4.96	1.54	0.0035	5 081.96	11.65	35 207.18	80.70
1997	48 559	2 416.73	4.97	1.70	0.0035	5 127.97	10.56	39 802.29	81.97
1998	45 921	2 125.38	4.62	1.13	0.0024	3 747.47	8.16	39 024.92	84.98
1999	40 671	1 648.51	4.05	1.19	0.0029	4 245.73	10.44	33 935.82	83.44
2000	54 503	2 123.18	3.89	1.66	0.0030	7 096.76	13.02	44 200.24	81.10
2001	41 399	1 409.31	3.40	0.87	0.0021	6 576.82	15.88	32 686.10	78.95
2002	51 554	1 702.64	3.30	1.19	0.0023	7 192.30	13.95	41 383.02	80.27
2003	69 340	2 535.42	3.65	2.42	0.0035	9 020.50	13.01	55 689.76	80.31
2004	97 540	2 757.39	2.82	7.86	0.0080	10 980.93	11.26	80 447.30	82.48
2005	116 774	2 801.36	2.40	24.23	0.0207	16 321.19	13.97	94 208.25	80.67
2006	139 576	2 902.36	2.08	32.62	0.0234	22 033.75	15.78	110 378.82	79.08
2007	170 057	4 640.59	2.73	30.95	0.0182	25 314.03	14.88	133 932.73	78.75

Kaynak: TÜİK, TCMB ve kendi hesaplamaları

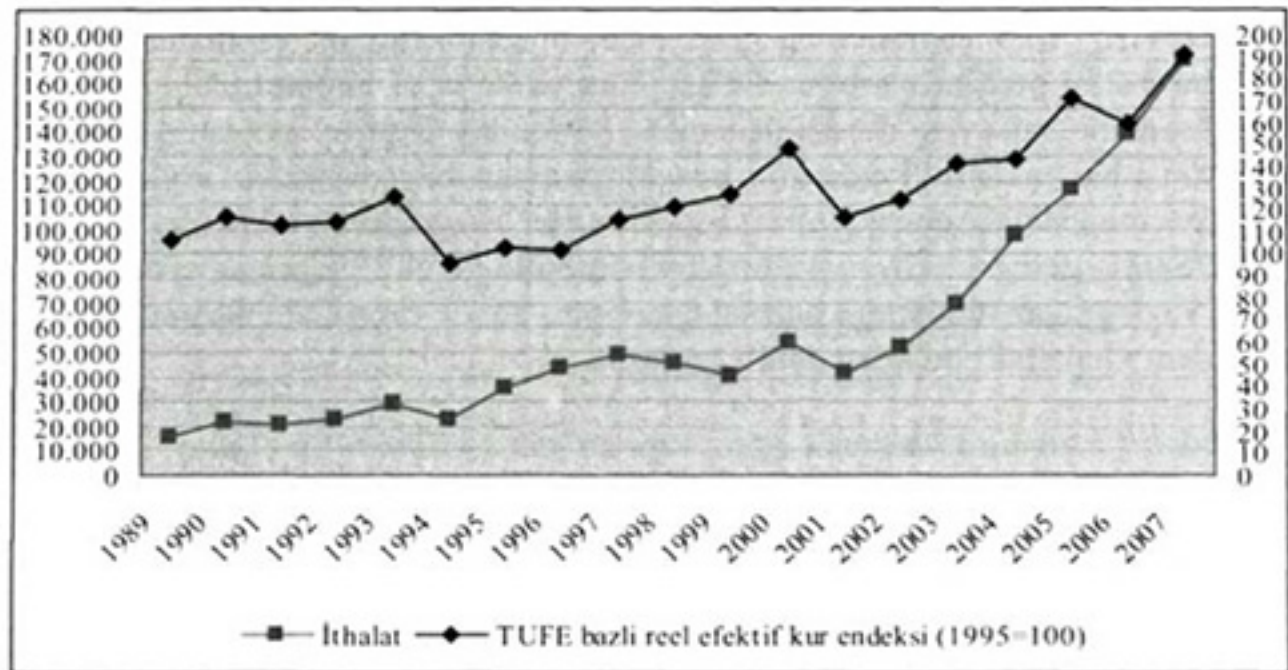
payı %70.4 iken, bu miktarlar ve oranlar 2007 yılında sırasıyla %2.73, %0.0182, %14.88 ve %78.75 olmuştur. Son beş yıldaki gelişmelere bakıldığında ise, toplam ithalatta %230'un üzerinde bir artış olmasına karşın alt kesimlerin toplam ithalat içindeki paylarında, tarım ve ormancılık ürünleri ithalatında %3.3'den %2.73'e bir gerileme, balıkçılık ürünleri ithalatında %0.0023'ten % 0.0182'ye bir artış, madencilik ürünleri ithalatında %13.95'ten %14.88'e bir artış, imalat sanayi ürünleri ithalatında %80.3'den %78.75'e bir gerileme gerçekleşmiştir. 1989 yılı verileriyle 2002 yılı verileri karşılaştırıldığında ise, ithalatın her bir alt kesiminin toplam içindeki payı gerilerken, yalnızca imalat sanayi ürünleri ithalatının payında %70.4'ten %78.75'e bir artışın gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Son beş yılda her bir alt kesimin kendi içindeki artış oranı ise tarım ve ormancılık kesiminde %172.55, balıkçılık kesiminde %2 500.84, madencilik kesiminde %251.96, imalat kesiminde %223.64 olmuştur. Tablo 4'de ve Çizge 2'de gösterildiği gibi, Türk lirasının değerinin giderek yükselmesi ile birlikte, ithalat rakamları da hızla yükselmiştir. Ancak, son beş yılda, ithal malları fiyatlarının TÜFE rakamlarına göre %51.75, ÜFE rakamlarına göre %36.46 ucuzladığı bir ortamda, toplam ithalatın %230 oranında artmış olması Türkiye'de ithal mallarına olan talebin fiyat esneklik katsayısı ile açıklanamaz. Başka bir deyişle, ithalattaki artışın tümünün ithal malları fiyatlarının ucuzlamasından kaynaklandığı söylenemez. Yakın geçmişten daha önceki yıllara ilişkin veriler bambaşka bir tablo sergiliyorsa, ithalattaki bu gelişmelerin başka bir açıklamasının gerekliliği ortaya çıkar. Yine, petrol ve doğalgaz ithalatının parasal değerinin, büyük rakamlara ulaşmış olması da toplam ithalattaki bu artışı açıklayamaz.

İthalatın kullanım amacına göre yapılan bir sınıflandırma Tablo 7'de yer almaktadır. Buna göre tüketim malı ithalatı 1989 yılında toplam ithalatın %4.67'sini oluştururken, 2007'de bu oran %10.99'a çıkmıştır. Gümrük Birliği'ne girildiği 1996 yılından önceki yıllara karşılaştırıldığında, 2007 yılındaki tüketim malı ithalatı %673 artmıştır. Son beş yıldaki artış oranı ise %281.64'dür. Bu üç kata yakın artış, nominal döviz kurunun, aşağı yukarı aynı düzeyde kaldığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Ayrıca; tüketim malı ithalatındaki artışın yalnızca dayanıklı tüketim malı kalemlerinden kaynaklanmadığı, başta gıda maddeleri olmak üzere, dayanıksız tüketim malları ithalatının da hızlı bir artış gösterdiği, TÜİK verilerinin incelenmesinden anlaşılmaktadır.

Yine Tablo 7'deki verilere göre yatırım malı ithalatı 1989 yılında toplam ithalatın %16.13'ünü oluştururken, aradaki yıllar içinde yaklaşık %20'lerde kalarak ve tepe noktasına %25 ile 1993 yılında çıktıktan sonra, 2001 yılından başlayarak yeniden %16'lar düzeyine inmiş ve 2007'de bu oran %15.90 olmuştur. Son beş yılda kendi içindeki artış oranı %222.09'dur. Aramalı ithalatı

geçen ondokuz yılda görece önemini sürekli olarak korumuştur. 1989 yılında aramalı ithalatının toplam ithalat içindeki payı %79.15 iken, 2007 yılında bu oran %72.70 olmuştur. Bu oranın en düşük olduğu yıl %63.05 ile 1994 yılıdır. Aramalı ithalatının son beş yılda kendi içindeki artış oranı %228.32'dir. Bu dönemde 118 503 milyon USD tutarında artış gösteren toplam ithalatın 85 978 milyon USD'ı aramalı ithalatından kaynaklanmıştır. Gerek sektörler itibariyle ayrıştırılmış ihracattaki gelişmeler gerekse de sektörler itibariyle ve kullanım amacına göre ayrıştırılmış ithalattaki yıllar itibariyle gelişmeler birlikte dikkate alındığında ve ithal veya ihraç edilen söz konusu bu malların yurt içindeki üretimlerine ve piyasadaki toplam arzlarına oranları da incelendiğinde, ithalattaki ve ihracattaki bu olağanüstü artışın özellikleri daha belirgin hale gelmektedir (Yükseler, Türkan, 2006:27-44).

Çizge 2: İthalat ve TÜFE Bazlı Reel Efektif Kur Endeksi

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazarlar tarafından çizilmiştir.

İmalat sanayi üretiminde 1997–2007 yıllarını kapsayan dönem incelendiğinde, 1999 ve 2001 yıllarında üretimde düşüşlerin yaşandığı, diğer yıllarda ise üretimin önceki yıla göre arttığı görülmektedir. Buna göre, 1997 yılı üretimi yüz kabul edildiğinde, 2007 yılında imalat sanayi toplam üretimi 143.4, tüketim malı üretimi 109.7, aramalı üretimi 145.5 ve yatırım malı üretimi 186.4 olmuştur (Yükseler, Türkan, 2008: 39). 2002 yılı verilerine göre de 2007 yılında imalat sanayi toplam üretiminde %39.90, tüketim malı üretiminde %3.68, yatırım malı üretiminde %101.29 artış olmuştur.

İmalat sanayi malları ihracat miktarı da aynı dönemde her yıl bir önceki yıla göre artış göstermiştir. 1997 yılı yüz kabul edildiğinde, 2007 yılında imalat sanayi toplam ihracatı 367.3, tüketim malı ihracatı 195.6, ara malı ihracatı 347.2 ve yatırım malı ihracatı 894.4 olmuştur (Yükseler, Türkan, 2008:s.28). 2002 yılı verilerine göre 2007 yılında imalat sanayi malları toplam ihracatında %95.06, tüketim malı ihracatında %33.42, yatırım malı ihracatında %176.73 artış olmuştur.

Yapılan hesaplamalara göre, imalat sanayi genelinde 1997'de %15.46 olan ihracat/ üretim oranı 2007'de %39.60 olmuştur. Genellikle tüketim malı üreten kesimde bu oran 1997'de %24.84 iken, 2007'de %44.52, genellikle aramalı üreten kesimde 1997 yılında %10.41 iken, 2007 yılında %24.87, genellikle yatırım malı üreten kesimde bu oran 1997'de %13.02 iken, 2007'de %62.23 olmuştur (Yükseler, Türkan, 2008: 30).

Tablo 7: Tüketim, Ara ve Yatırım Malları İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı *

	Toplam İthalat	Tüketim Malı İthalatı	Tüketim Malı İth./Topl.İth	Ara-Malı İthalatı	AraMalı İth/Topl. İthalat	Yatırım Malı İthalatı	Yatırım.Malı/Toplam İthalat	Diğer	Diğer/Toplam İthalat
1989	15 792	737.60	4.67	12 499.67	79.15	2 547.99	16.13	6.87	0.04
1990	22 302	2 075.57	9.31	16 154.03	72.43	4 040.71	18.12	31.79	0.14
1991	21 047	1 575.04	7.48	15 053.4	71.52	4 295.52	20.41	123.08	0.58
1992	22 871	1 772.16	7.75	16 184.61	70.76	4 825.50	21.10	88.77	0.39
1993	29 428	2 525.71	9.54	19 402.83	65.7	7 357.58	25	142.13	0.48
1994	23 270	1 381.29	5.93	16 565.37	63.05	5 220.35	22.43	102.99	0.44
1995	35 709	2 416.48	6.76	25 077.65	70.23	8 119.48	22.74	95.39	0.27
1996	43 627	4 424.28	10.14	28 736.72	65.87	10 336.15	23.69	129.47	0.30
1997	48 559	5 051.94	10.40	32 118.87	66.14	11 108.86	22.88	279.03	0.57
1998	45 921	5 363.56	11.68	29 562.23	64.37	10 624.11	23.14	371.494	0.81
1999	40 671	4 820.41	11.85	26 854.2	66.03	8 727	21.46	269.65	0.66
2000	54 503	6 928.48	12.71	36 009.55	66.07	11 365.33	20.85	199.44	0.37
2001	41 399	3 813.41	9.21	30 300.84	73.19	6 940.42	16.76	344.40	0.83
2002	51 554	4 898.33	9.50	37 655.8	73.04	8 399.56	16.29	600.07	1.16
2003	69 340	7 813.32	11.26	49 734.76	71.73	11 325.90	16.33	465.70	0.67
2004	97 540	12 100.27	12.40	67 549.43	69.25	17 397.44	17.84	492.61	0.50
2005	116 774	13 975.3	11.97	81 868.28	70.11	20 363.22	17.44	567.346	0.49
2006	- 139 576	16 116.32	11.55	99 604.66	71.36	23 347.55	16.72	507.62	0.36
2007	170 057	18 694.04	10.99	123 634.17	72.70	27 054.42	15.90	674.62	0.39

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır. *(milyon dolar)

İhracatta gerçekleştirilen başarımın daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için, ihracat/üretim oranının yanı sıra, ihracat/arz oranlarının da incelenmesi gerekir. İhracat/arz oranı, söz konusu kesimin ihracatının üretim ve ithalatının toplamına bölünmesi olarak tanımlanabilir. Aynı dönem ele alındığında, imalat sanayi genelinde 1997'de %11.63 olan ihracat/arz oranı, 2007'de %23.96'ya yükselmiştir. Genellikle tüketim malı üreten kesimde bu oran 1997'de %22.44 iken, 2007'de %35.86, genellikle aramalı üreten kesimde 1997'de %7.65 iken, 2007'de %14.10, genellikle yatırım malı üreten kesimde ise 1997'de %7.49 olan oran, 2007 yılında %29.21 olmuştur (Yükseler, Türkan, 2008: 32).

Benzer hesaplamalar ithalatla ilgili olarak yapıldığında, imalat sanayi ürünleri ithalatının üretime göre hızlı bir artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Nitekim 1997'de %32.91 olan ithalat/üretim oranı 2007'de %65.26 olmuştur. Genellikle tüketim malı üreten kesimde bu oran 1997'de %10.70 iken, 2007'de %24.14, genellikle aramalı üreten kesimde 1997'de %35.97, 2007'de %76.43, genellikle yatırım malı üreten kesimde ise 1997'de %73.77 iken, 2007 yılında %113.06 olmuştur (Yükseler, Türkan, 2008: 40).

İmalat sanayi genelinde ithalat/arz oranı 1997'de %24.76 iken, 2007'de %39.49 olmuştur. Genellikle tüketim malı üreten kesimde bu oran 1997'de %9.67 iken, 2007'de %19.45, genellikle aramalı üreten kesimde, 1997'de %26.45 iken, 2007'de %43.32, genellikle yatırım malı üreten kesimde ise aynı oran 1997 yılında %42.45 iken, 2007 yılında %53.06 olmuştur (Yükseler, Türkan, 2008: 42).

Karşılaştırması yapılan verilerden son yıl olan 2007 yılının verilerinde, başlangıç yılı olarak alınan 1997 yılı verilerine göre olan oransal artış hesaplandığında, şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

İmalat sanayi genelinde	ihracat/üretim	156.14	ithalat/üretim	98.29
	ihracat/arz	106.01	ithalat/arz	59.49
Genellikle tüketim malı üreten kesimde	ihracat/üretim	79.22	ithalat/üretim	125.6
	ihracat/arz	59.80	ithalat/arz	101.13
Genellikle ara malı üreten kesimde	ihracat/üretim	138.90	ithalat/üretim	112.48
	ihracat/arz	84.31	ithalat/arz	63.78
Genellikle yatırım malı üreten kesimde	ihracat/üretim	377.95	ithalat/üretim	53.26
	ihracat/arz	289.98	ithalat/arz	24.99

Bu verilerden çıkarılabilecek sonuç, öncelikle imalat sanayinde, genel olarak ve alt kesimler olarak, üretimin artan ölçüde ihracata yönlendirildiğidir. Ancak, imalat sanayi genelindeki bu başarı, on yıl (1997-2007) içerisinde ihracatın üretime oranındaki değişim kendi içinde %156.14 bir artışı gösterse de, diğer veriler de dikkate alındığında, bunun tam da büyük bir başarı öyküsü olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim, ihracat/arz oranının kendi içindeki artış %106.01 ile ihracat üretim oranının bir hayli altında kalmaktadır. Bu bağlamda şu görüşü aktarmak aydınlatıcı olacaktır. “Son yıllarda ithalatta gözlenen artışın, imalat sanayi üretim ve ihracatının ithalata bağımlılığındaki artıştan kaynaklandığı düşünülmektedir. Özellikle ‘dahilde işleme rejimi’ (DİR) çerçevesinde yapılan ihracat taahhütlerinin ithalat gerekleri dikkate alındığında, imalat sanayinde ihracatın önemli ölçüde ithalata bağımlı olduğu görülmektedir. Bu eğilim nedeniyle, imalat sanayi genelinde ve alt sektörlerde ihracat/üretim oranında yükselme olacağından, ihracat performansının haksız yere abartılması söz konusu olabilecektir” (Yükseler, Türkan, 2008:31). Söz konusu incelenen dönem içerisinde ithalatın üretime oranının, kendi içinde %98.29 artarak, %65.26’ya ulaşması ve ithalat/arz oranının, kendi içindeki artış oranının %59.49’u bulmasıyla, %39.49’a ulaşması, aynen aktarılan bu görüşü doğrular niteliktedir.

Genellikle tüketim malı üreten kesimde ihracatın üretime oranı, belirtilen dönemde kendi içinde %79.22 oranında artış göstererek, 1997 yılında %24.84 iken 2007 yılında %44.52’ye çıkmıştır. Buradaki artışlar ılımlı ölçüde gıda ve tütün ürünleri kesiminde, ama daha çok tekstil ürünleri, giyim eşyası, deri mamulleri ve mobilya kesimlerinde olmuştur. Bu kesimdeki ihracat/arz oranı, kendi içinde %59.80 oranında bir artış göstererek, 1997 yılında %22.44 iken 2007 yılında %35.86’ya çıkmıştır. Bu kesimin genelde ithalata bağımlılığı görece olarak daha düşüktür. İthalat/üretim oranına bakıldığında, kendi içindeki %125.60 artışla, bu oran 1997 yılında %10.70 iken 2007 yılında %24.14 olmuştur. Bu orandaki artışın nedeni bazı kesimlerde, örneğin deri, ayakkabı ve tekstil kesimlerinde, ithalat/üretim oranının hızla artmasıdır. Bu nedenle ithalat/arz oranında da artış gözlemlenmektedir.

Genellikle aramalı üreten kesimde ihracatın üretime oranı, belirtilen dönemde kendi içinde %138.90 artış göstererek, %10.41 iken %24.87 olmuştur. Bu artışın en önemli nedeni olarak Irak’taki savaş nedeniyle bu ülkeye önemli miktarlarda petrol ürünü ihracatının gerçekleştiriliyor olması gösterilmektedir. Bu neden ve yine aynı ülkeye inşaatla ilgili ara malların gönderiliyor olması da, ihracat/arz oranının da %7.65 iken %14.10’a çıkararak, kendi içinde %84.31’lik bir artış göstermesinin önemli bir nedeni olmuştur. Bu kesimdeki ithalat/üretim oranı, kendi içinde %112.48’lik bir artış göstererek, %35.97 iken %76.43 olmuştur.

Söz konusu bu orandaki artışın önemli nedenleri olarak kağıt, kağıt ürünleri ve kimyasal ürünler ve ana metal sanayi ürünleri ithalatındaki artışlar da yer almaktadır. Aynı nedenlerden dolayı ithalat/arz oranı da %26.45'ten %43.32'ye yükselmiştir.

Genellikle yatırım malı üreten kesimde ihracat/üretim oranı, belirtilen dönemde kendi içinde %377.95 artış göstererek, %13.02'den %62.23'e çıkmıştır. Bu kesim gerek üretimde gerekse de ihracatta en büyük başarımı gösteren kesim olmuştur. Bunun en önemli nedeni motorlu kara taşıtları, elektrikli makine ve cihazları üretimindeki ve ihracatındaki olağanüstü artıştır. Bu kesimin ihracat/arz oranı da, kendi içinde %289.98 artış göstererek, %7.49'dan %29.21'e çıkmıştır. Bu kesimin ithalat/üretim oranı %73.77'den %113.06'ya çıkmıştır. Kendi içindeki artış oranı %53.26'dır. Bu kesimin içinde yer alan büro-muhasebe-bilgi işlem makineleri, elektrikli makine-cihazlar, tıbbi-hassas optik aletler-saatler kesimindeki ithalatın yüksek oranda olması ve bu oranın yükselme eğilimi göstermesi de bu kesimde ithalat/üretim oranının yüksek olmasının temel nedeni olarak gösterilmektedir. Söz konusu dönemdeki ithalat/arz oranı görece olarak ılımlı bir artış göstermiştir. Oran %42.45'ten %53.06'ya çıkmıştır; kendi içindeki artış oranı da %24.99'dur. Ancak, bu ilk bakıştaki ılımlı artış yanıltıcıdır, çünkü genellikle yatırım malı üreten kesimdeki ithalat oranları, diğer alt kesimlerle karşılaştırıldığında, en yüksek olma özelliğini korumaktadır.

İmalat sanayi genelinde, belirtilen dönemde, yıllara göre ihracat/arz oranı ile ithalat/arz oranı değerleri reel kur endeksi değerleriyle karşılaştırıldığında, her iki oranın reel kurdaki değişimler karşısındaki tepkilerinin farklı olduğu görülmektedir. Özellikle 2003 yılından başlayarak, Türk lirasının değerinin yükselmesi karşısında ihracat/arz oranı değerleri aşağı yukarı aynı düzeylerde seyrederken, ithalat/arz oranı değerleri yükselme eğilimindedir. Bu olgu, diğer şeylerin yanı sıra, Türk lirasının değerlenmesinin ekonominin rekabet gücünü azaltmasının bir sonucu olarak yorumlanmaktadır.

'Dış ticaretteki gelişmeler' sergilenirken, dahilde işleme rejimi'nin bu gelişmelerdeki payından söz edilmezse, sergilenmeye çalışılan tablo önemli ölçüde eksik kalır. DİR, Avrupa Birliği ile gerçekleştirilen gümrük birliği çerçevesinde, 1996 yılı başında yürürlüğe konan bir uygulamadır. Bu uygulamada, ülke ihracatını geliştirmek, rakipleri karşısında güçlü bir konuma getirmek amacıyla ithal edilecek hammadde, aramalı, ambalaj ve benzeri mallara gümrük muafiyeti sağlanmaktadır (Seymen, 2005:3-5) Ülke ihracatının %50'yi aşan miktarı DİR kapsamında gerçekleştirilmektedir. Nitekim toplam ihracat 2003 yılında 47.25, 2004 yılında 63.16, 2005 yılında, 73.47, 2006 yılında 85.53, 2007 yılında 107.21 milyar USD iken, DİR kapsamında yapılan ihracat sırasıyla 26, 34, 37, 36 ve 45

milyar USD civarında gerçekleşmiştir (www.dtm.gov.tr). Konuya 'cari işlemler hesabı'nın kısa ve orta vadeli gelişmeleri açısından bakıldığında, bu uygulamanın ülke sanayisinin aleyhine haksız rekabete yol açtığı, ihracatta kullanılabilecek girdileri üreten bazı sanayi dallarının çalışamaz hale gelmesine neden olduğu gibi, normal koşullar altında gelişebilmesi olası bazı sanayi dallarının gelişmesini de engelleyeceği söylenebilir. Bu, kısa vadede, aynı miktar ihracat için gerçekte gerektiğinden daha çok ithalatın yapıyor olması; orta vadede ise, giderek artması olası ihracatın artan oranlarda yurt içinde üretilen girdilerle gerçekleştirilmesinin engellenmesi demektir. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2006: 35)

Tablo 8: Hizmetler Hesabında Toplam Değerler ve Oransal Değişimler (milyon dolar)

	Hizmetler Gelir	Başlangıç Yılına Göre Hiz Gelirlerinde % Değişme	Hizmetler Gelir	Başlangıç Yılına Göre Hiz. Giderlerinde % Değişme	Hizmetler Gelir	Başlangıç Yılına Göre Hiz. Dengesinde % Değişme
1989	6 569	-	- 2 541	-	4 028	-
1990	8 083	23.04	- 3 117	22.66	4 966	23.28
1991	8 446	28.57	- 3 282	29.16	5 164	28.20
1992	9 564	45.59	- 3 757	47.85	5 807	44.16
1993	10 919	66.22	- 4 179	64.46	6 740	67.32
1994	11 076	68.61	- 4 024	58.36	7 052	75.07
1995	14 939	127.41	- 5 319	109.32	9 620	138.82
1996	13 057	98.76	- 6 400	151.86	6 657	65.26
1997	19 248	193.01	- 8 336	228.05	10 912	170.9
1998	23 183	252.91	- 9 665	280.36	13 518	235.60
1999	16 370	149.2	- 8 868	248.99	7 502	86.24
2000	19 463	196.28	- 8 088	218.29	11 375	182.39
2001	15 203	131.43	- 6 067	138.76	9 136	126.81
2002	14 031	113.59	- 6 146	141.87	7 885	95.75
2003	17 952	173.28	- 7 441	192.83	10 511	160.94
2004	22 941	249.23	- 10 144	299.21	12 797	217.70
2005	26 640	305.54	- 11 368	347.38	15 272	279.14
2006	25 255	284.45	- 11 424	349.58	13 831	234.37
2007	28 736	337.44	- 14 877	485.47	13 859	244.06

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

2.1.2. Hizmetler kesimindeki gelişmeler

Ekonomimizde hizmetler hesabının belirgin özelliği, bilançosunda sürekli olarak fazlalık veriyor olmasıdır. Tablo 8'den izlenebileceği gibi, son ondokuz yılda hizmetler kesiminin yurt dışından sağladığı gelirler %337.44 artarak, 1989 yılında 6 569 milyon USD'den 2007 yılında 28 736 milyon USD'ye çıkmıştır. Yurt dışından alınan hizmetler 1989 yılında 2 541 milyon USD'den 2007 yılında 14 877 milyon USD'ye yükselmiştir. Artış oranı %485.47 dir. Hizmetler bilançosundaki fazlalık da %244.06 artarak, 1989 yılında 4.028 milyon USD'den 2007 yılında 13 859 milyon USD'ye çıkmıştır. Son beş yıldaki artış oranları da toplam hizmet gelirlerinde %104.80, toplam hizmet giderlerinde %142.05, gelirler bilançosu fazlalığında ise %75.76'dır. Hizmetler hesabı'nın kesimlerinden olan 'taşımacılık' son yıllara kadar fazlalık veren bir kesim olarak bilinmesine karşın, son beş yılın üçünde açık vermiştir. Turizm giderleri de artış göstermesine karşın, sürekli olarak fazlalık veren turizm hesabı, önemli miktarlarda fazlalık vermeyi sürdürmektedir. İnşaat hizmetleri hesabı sürekli olarak fazlalık veren bir kesimdir. Büyüklük ve verdiği fazlalık bakımından, turizmden sonra ikinci sırayı alan bu kesimin sağladığı fazlalık son dört yılda da düzenli olarak artarken 2007 yılında azalmıştır. Finansal hizmetler hesabı düzenli olarak açık veren bir hesaptır ve miktarlar dalgalı bir akış sergilemektedir. Diğer ticari hizmetler hesabı dalgalı bir akış sergilemekte ve son beş yılın dördünde açık verdiği, 2007 yılında bu açığın 2006 yılına göre katlandığı görülmektedir. Resmi hizmetler hesabı da sürekli olarak açık veren bir hesaptır ve kendi içinde dalgalanmalar göstermektedir.

Diğer hizmetler hesabı da dalgalı bir akış sergilemekte, yıllara göre fazlalık veya açık verebilmektedir. Ancak, son beş yılda sürekli fazlalık vermiştir.

Sonuç olarak, 2003 yılından başlayarak benimsenen yeni hesaplama yöntemi nedeniyle Tablo 9'da aktarılan verilerde önemli değişmelerin olması bu çalışmanın konusu bakımından yapılacak herhangi bir yorumu zorlaştırmış olsa da, bu tablodaki veriler dikkate alınarak, cari işlemler hesabındaki açığın azımsanmayacak bir bölümünün hizmetler hesabındaki fazlalıkla karşılandığının söylenmesi yanlış olmayacaktır.

2.1.3. Gelirler kesimindeki gelişmeler

Ücret ödemeleri ve yatırım gelirlerinden oluşan bu kesimde yatırım gelirleri de 'doğrudan yatırım', 'portföy yatırımı', 'diğer yatırımlar' olarak alt kesimlere ayrılmaktadır. Tablo 10'da görüldüğü gibi, ücret ödemeleri son üç yılda bu kesimde yer almıştır ve önemli bir miktar oluşturmamaktadır.

Tablo 9: Sektörler İtibariyle Hizmetler Hesabındaki Gelişme, 1989–2007
(milyon dolar)

	Hizmetler Dengesi	Taşınacılık (Net)	Turizm (Net)	İnşaat Hizmetleri (Net)	Finansal Hizmetler (Net)	Diğer Ticari Hizmetler (Net)	Resmi Hizmetler (Net)	Diğer Hizmetler (Net)
1989	4 028	299	1 992	582	0	1 289	- 134	0
1990	4 966	20	2 705	741	0	1 643	- 143	0
1991	5 164	235	2 062	713	0	2 232	- 78	0
1992	5 807	170	2 863	936	- 283	1 362	- 203	962
1993	6 740	47	3 025	1 142	- 286	1 532	- 223	1 503
1994	7 052	270	3 455	1 254	- 259	1 903	- 286	715
1995	9 620	302	4 046	1 857	- 274	3 181	- 239	747
1996	6 657	15	4 385	1 941	- 191	1 796	- 236	- 1 053
1997	10 912	323	5 286	2 285	- 290	4 314	- 241	- 765
1998	13 518	755	5 423	2 311	- 112	5 562	- 247	- 174
1999	7 502	799	3 732	1 095	- 312	3 372	- 279	- 905
2000	11 375	492	5 923	968	- 303	4 080	- 268	483
2001	9 136	833	6 352	654	- 391	1 695	- 315	308
2002	7 885	861	6 599	832	- 400	- 68	- 566	627
2003	10 511	-523	11 090	682	- 83	- 26	- 708	79
2004	12 797	- 1 064	13 364	724	- 89	129	- 721	454
2005	15 272	65	15 280	874	- 41	- 200	- 874	168
2006	13 831	386	14 110	879	- 247	- 434	- 720	475
2007	13 859	-361	15 227	759	-228	-832	-214	403

Kaynak : TCMB.

Doğrudan yatırımlar hesabı son ondokuz yılda, iki yıl dışında, sürekli olarak açık vermiştir ve bu açık kendi içindeki sınırlı dalgalanmalar dışında düzenli olarak artış eğilimi içindedir. Son üç yıldır büyük miktarlara ulaşan ve önümüzdeki yıllarda da artarak sürmesi beklenen yurtiçindeki doğrudan yatırımlar arttıkça, bu yatırımların kar transferlerinin de artması ve orta vadede bu hesabın verdiği açığın dış ticaret hesabının açığına yaklaşması beklenmelidir.

Tablo 10:Sektörler İtibariyle Gelirler Hesabındaki Gelişmeler, 1989-2007*

	Gelir Dengesi	Ücret Ödemeleri	Yatırım Gelirleri	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Diğer Yatırımlar
1989	-2 327	0	-2 327	-104	0	-2 223
1990	-2 508	0	-2 508	-161	0	-2 347
1991	-2 663	0	-2 663	-158	0	-2 505
1992	-2 625	0	-2 625	-145	- 36	-2 444
1993	-2 744	0	-2 744	-243	264	-2 765
1994	-3 264	0	-3 264	-102	- 542	-2 620
1995	-3 205	0	-3 205	-272	- 741	-2 192
1996	-2 927	0	-2 927	-175	- 517	-2 235
1997	-3 013	0	-3 013	-142	- 53	-2 818
1998	-2 985	0	-2 985	-227	15	-2 773
1999	-3 537	0	-3 537	-167	89	-3 459
2000	-4 002	0	-4 002	89	- 434	-3 657
2001	-5 000	0	-5 000	52	- 694	-4 358
2002	-4 554	0	-4 554	- 108	-835	-3 611
2003	-5 557	0	-5 557	-440	-1 207	-3 910
2004	-5 609	0	- 5 609	-799	-1 195	-3 615
2005	-5 875	- 96	-5 779	-850	- 924	-4 005
2006	-6 691	- 107	-6 584	- 1 039	- 662	-4 883
2007	-6 939	- 106	- 6 833	- 1 882	383	- 5 334

Kaynak: TCMB. *(milyon dolar)

Portföy yatırımları hesabı dört yıl dışında, düzenli olarak açık veren bir hesaptır. Dış borçların bir sorun olarak tartışıldığı ortamda, bu yadırganacak bir şey de değildir. Son yıllarda bu kalemden görülen açık miktarının azalması kamu kesiminin dış borcunun toplam dış borç yükü içindeki oranının azalmasıyla açıklanabilir. Diğer yatırımlar hesabı, özel girişimlerin borcunun dış borç yükü içindeki payının artmasıyla, yüksek miktarlarda açık vermektedir; bu miktar 2007 yılında beş milyar doların üzerine çıkmıştır.

Alt kesimlerdeki bu gelişmelerin sonucu olarak, gelirler hesabı açığı son beş yılda düzenli bir artış göstermiş ve 2007 yılında 6 939 milyon USD'ye ulaşmıştır. Artış oranı da %52'nin üstündedir.

2.1.3.4. Cari transferler kesimindeki gelişmeler

Bu kesim 'işçi gelirleri' ve 'resmi transferler' alt kesimlerinden oluşmaktadır. Bir başka sınıflandırmaya göre 'özel transferler' ve 'resmi transferler' ayırımı yapılmakta ve bu sınıflandırmada özel transferler kesimi içinde işçi gelirleri ve diğer özel transferler ayırımı yapılmaktadır. Tablo 11'de ayrı bir sütunda ilk üç yılda görülen 'diğer özel transferler'in bu bağlamda anlaşılması gerekir. İşçi gelirleri, yıllara göre dalgalanmalar göstermekle birlikte, altmışlı ve yetmişli yıllarda (cari işlemler hesabında önemli yer tutan bu gelirlerin bu önemi) giderek azalmıştır; gelecekte de azalmayı sürdürmesi beklenmektedir. Resmi transferler de kendi içinde yıllara göre dalgalanmalar göstermesine karşın, önümüzdeki dönemde de bu düzeyini koruyacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 11:Cari Transferler Hesabındaki Gelişmeler*, 1989–2007

	Cari Transferler	İşçi Gelirleri	Resmi Transferler	Diğer Özel Transferler
1989	3 427	3 040	423	36
1990	4 365	3 246	1 144	25
1991	5 039	2 819	2 245	25
1992	3 920	3 008	912	0
1993	3 652	2 919	733	0
1994	3 010	2 627	383	0
1995	4 398	3 327	1 071	0
1996	4 097	3 542	555	0
1997	4 511	4 197	314	0
1998	5 505	5 356	149	0
1999	4 881	4 529	352	0
2000	4 764	4 560	204	0
2001	2 987	2 786	201	0
2002	2 433	1 936	497	0
2003	1 020	729	291	0
2004	1 117	804	313	0
2005	1 454	851	603	0
2006	1 908	1 111	621	176
2007	2 236	1 209	809	218

Kaynak: TCMB. *(milyon dolar)

2.1.5. Cari işlemler hesabındaki gelişmelere genel bir bakış

Cari işlemler hesabındaki ve alt kesimlerindeki yıllara göre gelişmeler Tablo 12'de topluca verilmiştir. Görüldüğü gibi, cari işlemler hesabının en önemli bileşeni olan dış ticaret hesabı düzenli olarak açık vermektedir ve bu açık giderek artmaktadır. Bavul ticareti ve gümrüklerdeki satışlar da hesaba eklendiğinde açık bir miktar azalıyor ise de, toplam değerler ürkütücü olma özelliğini korumaktadır. Türk lirasının değerinin aşırı yüksek olmasına karşın hem ihracatın hem de ithalatın artıyor olmasının nedeninin uygulanmakta olan DİR olduğu kuşkusuzdur. Ülke parasının aşırı değerliliği nedeniyle tüketim malı ve aramalı ithalatının da arttığı gözlemlenmektedir. Gelirler hesabı da cari işlemler hesabındaki açığın ikinci kaynağıdır. Bu hesaptaki açık da artış eğilimindedir. Beklendiği gibi yabancı yatırımların giderek artması ile birlikte, yapılacak kar transferleri nedeniyle, önümüzdeki yıllarda bu açığın artması da kaçınılmazdır. Orta vadede bu hesabın açığının dış ticaret hesabının açığı ile yarışır duruma gelmesi beklenmelidir.

Tablo 12: Cari İşlemler Hesabındaki Gelişmeler 1989 – 2007 (milyon dolar)

	Cari İşlemler Hesabı	Dış Ticaret Dengesi*	Dış Ticaret Dengesi	Hizmetler Hesabı	Gelirler Hesabı	Cari Transferler Hesabı
1989	+938	- 4 167	- 4 190	4 028	-2 327	3 427
1990	- 2 625	- 9 343	- 9 448	4 966	-2 508	4 365
1991	+250	- 7 454	- 7 290	5 164	-2 663	5 039
1992	- 974	- 8 156	- 8 076	5 807	-2 625	3 920
1993	- 6 433	- 14 083	- 14 081	6 740	-2 744	3 652
1994	+2 631	- 5 164	- 4 167?	7 052	-3 264	3 010
1995	- 2 339	- 14 072	-13 152	9 620	-3 205	4 398
1996	- 2 437	- 20 042	- 10 264	6 657	-2 927	4 097
1997	- 2 638	- 22 298	- 15 048	10 912	-3 013	4 511
1998	+2 000	- 18 948	- 14 038	13 518	-2 985	5 505
1999	- 925	- 14 084	- 9 771	7 502	-3 537	4 881
2000	- 9 920	- 26 728	- 22 057	11 375	-4 002	4 764
2001	+3 760	- 10 065	- 3 363	9 136	-5 000	2 987
2002	626	- 15 495	- 6 390	7 885	-4 554	2 433
2003	7 515	- 22 087	- 13 489	10 511	-5 557	1 020
2004	14 431	- 34 373	- 22 736	12 797	-5 609	1 117
2005	- 22 137	- 43 298	- 32 988	15 272	-5 875	1 454
2006	- 31 893	- 54 041	- 40 941	13 831	-6 691	1 908
2007	37 549	- 62 842	-46 705	13 859	-6 939	2 236

Kaynak: TCMB,*Dış ticaret dengesi hesabına bavul ticareti, parasal olmayan altın ihracatı ve limanlarda sağlanan mallar hesaplarının rakamları eklenmemiştir.

Hizmetler hesabının ve cari transferler hesabının verdiği fazlalık diğer iki hesabın verdiği açığın yanında çok küçük kalmaktadır. İzlenen ekonomi politikasının sonucu olarak ortaya çıkan aşırı düşük döviz kuru, bir yandan cari işlemler hesabının yıllardır artarak sürmesine neden olduğu gibi, öte yandan sanayinin gereksindiği ara malların ve hammaddelerin ithalini özendirilmekte ve bir bakıma bu alanlara yapılacak olası yatırımları cezalandırmaktadır.

2.2. Cari işlemler açığının finansmanı

Cari açıktan kaynaklanan finansman ihtiyacı yıllara göre Tablo 13'de verilmiştir. Bu açığın kapatılabileceği üç olası kaynaktan birisi döviz rezervleri, diğerleri de yurtdışından sağlanacak borç ve borç yaratmayan yabancı sermaye girişleridir. Sermaye hareketlerinin serbest olması nedeniyle, cari işlemler açığının kapatılmasında herhangi bir zorluk yaşanmamakta; para politikasının bir sonucu olarak, döviz rezervleri de artmaktadır.

Tablo 13: Cari İşlemler Hesabından Kaynaklanan Finansman İhtiyacı (1989-2007)*

	Cari İşlem Hesabı	Net Hata Noksan	Finansman İhtiyacı
1989	938	971	1 909
1990	- 2 625	- 468	- 3 093
1991	250	948	1 198
1992	- 974	- 1 190	- 2 164
1993	- 6 433	- 2 162	- 8 595
1994	2 631	1 832	4 463
1995	- 2 339	2 432	93
1996	- 2 437	1 499	-938
1997	- 2 638	- 987	- 3 625
1998	2 000	- 713	1 287
1999	- 925	1 302	377
2000	- 9 920	- 2 661	- 12 581
2001	3 760	- 2 127	1 633
2002	- 626	- 777	- 1 403
2003	- 7 515	4 420	- 3 095
2004	- 14 431	1 043	- 13 388
2005	- 22 137	1 835	- 20 302
2006	- 31 893	- 173	- 32 066
2007	- 37 549	1059	- 36 490

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.* (milyon dolar)

Yıllardır süren bu mutluluk tablosunun sonucu olarak dış borç yükü artmakta, ekonomi ödenmekte olan yüksek faiz oranları nedeniyle, önemli miktarlarda kaynak kaybına uğramaktadır. Geçen ondokuz yılın bazılarında, özellikle de kriz dönemi olan 1994, 1995, 2001 ve 2002 yıllarında, ekonomide yaşanan olağan dışı gelişmeler nedeniyle, dış finansman kaynaklarının sağlanabilmesi bakımından bu yılları da dikkate alarak yapılacak bir karşılaştırma sağlıklı bir sonuç veremeyecektir. Bu nedenle, bu çalışmada yapıla gelenin aksine, karşılaştırmanın 2002 yılı ile değil, 2003 yılı ile onu izleyen yıllar arasında yapılması daha doğru olacaktır.

Tablo 14: Finansman İhtiyacı ve Sermaye ve Finans Hesabı ile İlgili Gelişmeler, 1989 – 2007 **

	Finansman İhtiyacı	Sermaye ve Finans Hesabı	Göçmen Transferleri	Finans Hesapları	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Diğer Yatırımlar	Resmi Rezerv* (Varlıklar)
1989	1 909	- 1 909	23	- 1 932	663	1 386	- 1 509	- 2 472
1990	- 3 093	3 093	0	3 093	700	547	2 742	- 896
1991	1 198	- 1 198	0	- 1 198	783	623	- 3 803	1 199
1992	- 2 164	2 164	0	2 164	779	2 411	458	- 1 484
1993	- 8 595	8 595	0	8 595	622	3 917	4 364	- 308
1994	4 463	- 4 463	0	- 4 463	559	1 158	- 5 634	- 546
1995	93	-93	0	- 93	772	237	3 903	- 5 005
1996	-938	938	0	938	612	570	4 301	- 4 545
1997	- 3 625	3 625	0	3 625	554	1 634	4 753	- 3 316
1998	1 287	- 1 287	0	- 1 287	573	- 6 711	5 067	- 216
1999	377	- 377	0	- 377	138	3 429	1 782	- 5 726
2000	- 12 581	12 581	0	12 581	112	1 022	11 801	- 354
2001	1 633	- 1 633	0	- 1 633	2 855	- 4 515	- 2 667	2 694
2002	- 1 403	1 403	0	1 403	958	- 593	7 191	- 6 153
2003	- 3 095	3 095	0	3 095	1 252	2 465	3 425	- 4 047
2004	- 13 388	13 388	0	13 388	2 005	8 023	4 184	- 824
2005	- 20 302	20 302	0	20 302	8 967	13 437	15 745	- 17 847
2006	- 32 066	32 066	0	32 066	19 065	7 373	11 742	- 6 114
2007	- 36 490	36 490	0	36 490	19 923	717	23 882	- 8 032

Kaynak: TCMB, *IMF kredileri bu hesaplarda yer almamaktadır.** (milyon dolar)

Tablo 14’de görüldüğü gibi, ekonominin 2003 yılındaki finansman ihtiyacı 3 095 milyon USD olmuştur. Buna karşılık, ekonomiye giren döviz miktarı 7 142 milyon USD olmuş ve bu miktarın 4 047 milyon USD’lik miktarı döviz rezervlerine eklenmiştir. Bu yılı izleyen 2004, 2005, 2006 ve 2007 yıllarında finansman ihtiyacı hızla yükselmiş ve yıllara göre sırasıyla 13 388 milyon, 20 302 milyon, 32 066 milyon ve 36 490 milyon USD olmuştur. Buna karşılık bu yıllarda ekonomiye giren döviz miktarı da, sırasıyla 14 212 milyon, 38 149 milyon, 38 180 milyon ve 44 522 milyon USD, döviz rezervine eklenen miktarlar da yine sırasıyla, 824 milyon, 17 847 milyon, 6 114 milyon ve 8 032 milyon USD olmuştur. 2003 yılına göre finansman ihtiyacı 2004 yılında %332.56, 2005 yılında bir önceki yıla göre %51.64, 2006’da bir önceki yıla göre %57.94, 2007 yılında da %13.79 artmıştır. 2003 yılına göre ekonomiye giren döviz miktarı 2004’de %99, 2005’de önceki yıla göre %168.42, 2006’da önceki yıla göre %8 ve 2007’de %16.61 olmuştur. Başlangıç yılı olarak alınan 2003 yılı ile 2007 yılındaki finansman ihtiyacı karşılaştırıldığında, bunun 11 kattan çok arttığı, aynı dönemde ülkeye giren döviz miktarının da altı kattan çok arttığı görülmektedir. Bu beş yıl içerisinde ekonominin gereksindiği finansman kaynağı toplam olarak 105 341 milyon USD, yine aynı dönem içinde ekonomiye giren ve değişik alanlara yatırılan yabancı sermaye miktarı toplam olarak 142 205 milyon USD olmuştur. Ele alınan ondokuz yıllık dönem içinde ‘doğrudan yatırımlar’ başlığı altında toplanan yabancıların yurt içindeki yatırımları toplam (net) 61 892 milyon USD’dir. Bunların 10 056 milyon USD kadarı gayrimenkul yatırımına gitmiştir. Tablo 15’de söz konusu bu yatırımlarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Doğrudan yatırım türünün dışında kalan ve portföy yatırımları veya diğer yatırımlar başlığı altında toplanan finans kaynaklarından bir bölümü uzun vadeli olarak yatırılmaktadır. Bunun dışında kalan kısa vadeli olarak yatırılmış olan ve bu nedenle çok kısa bir sürede nakde dönüştürülerek yurt dışına transfer edilebilen, bu özelliği nedeniyle ‘sıcak para’ olarak adlandırılan bir sermaye türü söz konusudur. Bunun temel özelliği ülkeye veya ülkeden hızla transfer edilebilir olması, gereksinme duyan ekonomiler için bir finansman kaynağı olarak kullanılabilmesi, ekonomiden hızla ayrılabilmesi nedeniyle, başlı başına bir istikrarsızlık kaynağı da olabilmesidir. Tablo 16’da da görüldüğü gibi, sıcak para yalnızca yabancı kökenli değil, aynı zamanda yerleşik kökenli de olabilmektedir. Burada ayrıca görülebildiği gibi, kriz beklentisi oluştuğu veya kriz yaşandığı dönemlerde, bu kaynak ekonomiyi hızla terk etmektedir. Bu nitelikteki bir finansman kaynağını Türkiye giderek daha çok kullanır olmuştur. Nitekim Ülkedeki sıcak para 2002 yılında 6.6 milyar USD iken, bu miktar 2003’de 15.7, 2004’de 31.6, 2005’de 58.1, 2006’da 65.4 ve 2007’de 107 milyar USD olmuştur (ATO, 2007:27-28 ve ANKA, 2008). 2003 yılına göre 2007 yılı sonundaki artış oranı %584’ün üstündedir.

Tablo 15: Doğrudan Yatırımlar, Gayrimenkul Yatırımları ve Kâr Transferleri, 1989-2007*

	Doğrudan Net Yatırım	% Artış	Doğrudan Yatırım Giren	Doğrudan Yat Çıkan	Kar Transferi	Doğrudan Yat G Menkul	Giren DY / Yabancı Ser*100	Gayri. Menkul / Giren D.Y	Kar Trans / Giren DY *100
1989	663	+87.28	663	0	-104	0	264.1	-	15.68
1990	700	+5.58	684	+16	-161	0	15.1	-	23.53
1991	783	+11.85	810	-27	-158	0	285.2	-	19.5
1992	779	-0.51	844	-65	-155	0	12.2	-	18.36
1993	622	20.15	636	-14	-253	0	4.9	-	39.77
1994	559	10.12	608	-49	-112	0	+9.6	-	18.42
1995	772	+38.10	885	-113	-312	0	15.0	-	35.25
1996	612	-20.72	722	-110	-207	0	10.8	-	28.67
1997	554	-9.47	805	-251	-203	0	8.3	-	24.6
1998	573	+3.42	940	-367	-328	0	39.4	-	34.89
1999	138	-75.91	783	-645	-313	0	8.6	-	39.97
2000	112	-18.84	982	-870	-279	0	6.01	-	28.41
2001	2 855	+2 449.10	3 352	-497	-309	0	+137.3	-	9.21
2002	958	-66.44	1 133	-175	-401	0	10.6	-	35.39
2003	1 252	+30.69	1 751	-499	-643	998	17.4	56.99	36.72
2004	2 005	+60.14	2 785	-780	-1 043	1 343	11.8	48.22	37.45
2005	8 967	+347.23	10 031	-1 064	-1 051	1 841	25	18.35	10.47
2006	19 065	+11261.5	19 989	-924	-1 168	2 922	35.9	14.61	5.84
2007	19 923	4.50	22 029	-2106	1 990	2 952	41.10	13.4	9.03

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır. *(milyon dolar)

Tablo 16: Sıcak Para Hareketleri, 1989–2007 (milyon dolar)

	Yabancı Kökenli Sıcak Para	Yerleşik Kökenli Sıcak Para	Kayıt Dışı Sıcak Para (Net Hata Nok)	Sıcak Para Dengesi	NHN Dahil Sıcak Para Dengesi
1989	233	-158	971	75	1 046
1990	3 139	-568	- 468	2 571	2 103
1991	-392	-1 757	948	-2 149	-1 201
1992	2 449	-2 896	- 1 190	-447	-1 637
1993	4 660	-3 787	- 2 162	873	-1 289
1994	-5 878	2 434	1 832	-3 444	-1 612
1995	2 465	-1 863	2 432	602	3 034
1996	2 626	-851	1 499	1 775	3 274
1997	1 728	-2 023	- 987	-295	-1 282
1998	-1 725	-2 780	- 713	-4 505	-5 218
1999	3 446	-2 428	1 302	1 018	2 320
2000	-410	-2 590	- 2 661	-3 000	-5 661
2001	-12 260	-175	- 2 127	-12 435	-14 562
2002	-1 534	-1 929	- 777	-3 463	-4 240
2003	5 693	-1 025	4 420	4 668	9 088
2004	11 996	-7 328	1 043	4 668	5 711
2005	15 950	-1 555	1 835	14 395	16 320
2006	10 501	-14 280	- 173	-3 779	-3 952
2007	-1 435	-5 418	1 059	-6 857	-5 798

Kaynak: TCMB verileri ve Bağımsız Sosyal Bilimciler (2008)'in 131. sayfasında belirtilen hesaplama yöntemi kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.¹

3. Sonuç

Cari işlemler hesabı açığı Türkiye'de yaşanan bir olgudur. 2008 yılındaki gelişmeler göz önüne alındığında doğrudan yabancı yatırımların açığı kapatmadaki rolünün azaldığı, portföy yatırımlarında ise sermaye çıkışları

¹ Yabancı kökenli sıcak para; hisse senetleri (IIB221), genel hükümet yurtiçi borç senetleri (IIB2221), kısa vadeli banka kredi yükümlülükleri (IIB32232), diğer sektörlerin kısa vadeli kredi yükümlülükleri (IIB32242) ve kısa vadeli banka mevduatı (IIB3232) kalemleri, yerleşik kökenli sıcak para ise bankaların portföy yatırımları (IIB212), diğer sektör portföy yatırımları (IIB213), bankaların döviz varlıkları (IIB313) ve diğer sektörler diğer varlıkları (IIB3142) kalemleri toplanarak hesaplanmıştır.

yaşandığı görülmektedir. Türkiye'nin dış borçlar açısından gelişmekte olan ülkelere göre daha ağır borçlu ve riskli bir konumda olduğu ve sahip olduğu uluslararası rezervlerin boyutu da düşünüldüğünde, dış borçlar ve uluslararası rezervlerle finansmanın da pek gerçekçi olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin mal ticareti açık verirken, turizm gelirleriyle bağlantılı olarak, hizmet ticareti ve diğer net cari gelirler kalemi fazla vermektedir. Ancak, hizmet ihracatı ve dolayısıyla turizm gelirleri, mal ticareti açıklarını kapatmakta yeterli ve güvenilir bir kaynak değildir. Cari işlemler hesabı açığının önümüzdeki yıllar içinde kapanabilmesi için dış ekonomik ilişkilerde yıllık faiz ödemeleri ve kar transferlerinin üstünde bir fazlalığın sağlanması gerekir. Görünür gelecekte bunun sağlanamayacağı açıktır. Tam tersine, açığın önümüzdeki yıllarda süreceği, DPT'nin kestirimlerine göre, yedi yıl içinde yılda 24 milyar USD dolaylarına düşeceği beklenmektedir. Soru, bunun sürdürülebilir olup olmadığıdır. Bu soruya verilecek yanıt ya "sürdürülebilir" veya "sürdürülemez" dir.

Eğer "sürdürülebilir" deniyorsa ve şu anda uygulanmakta olan ekonomi politikası da aynen sürdürülürse şu gelişmelerin yaşanması kaçınılmazdır:

* cari işlemler hesabı açığı sürececek, buna bağlı olarak dış borç miktarı giderek artacaktır;

* bu açığın karşılanabilmesi için yabancı sermaye girişine ihtiyaç olacaktır;

* doğrudan yatırım türündeki yabancı sermaye ya giderek daha çok gayrimenkulün yabancıların sahipliğine geçmesine ve/veya ülkenin öncelikleri arasında yer almayan bazı üretim birimlerinin yabancıların sahipliğinde kurulmasına neden olacaktır;

* doğrudan yatırım dışındaki sermaye girişlerini sürdürebilmek için faiz oranlarının görece olarak yüksek tutulması gerekecek, bu da yüksek miktarlarda faiz giderinin oluşmasına neden olacaktır;

* ekonomide şimdi olduğundan daha çok miktarda sıcak paranın varlığı ekonomiyi daha kırılgan duruma getirecektir;

* piyasa faiz oranının yüksek, döviz kurunun olması gerekenden daha düşük olması nedeniyle, ekonomide ihtiyaç duyulan malların, yatırım yapılarak ülke içinde üretilmesi yerine, ithal edilmesi daha karlı olma durumunu sürdürecektir; bunun sonucu olarak ekonomideki üretimin yapısı aslında gerekeceğinden daha çok dışa bağımlı, başka bir deyişle, potansiyelinden daha az üreten ve yapabileceğinden daha az istihdam sağlayan bir biçimde dış dünya ile eklenmiş olacaktır.

Tüm bunları “doğal” kabul edip, Dünya ekonomisi ile bütünleşildiğini düşünmek olasıdır. Ancak, ekonomisi Dünya ekonomisi ile bu ölçüde ve bu biçimde bütünleşen bir ülkenin herhangi bir konuda ulusal refleks gösterme olanağı da kalmaz. Ekonominizi yönlendirme gücünü ele geçiren veya bu güce ortak olan her kim ise, siyasal kararlara da ortak olma hakkını kendinde görecektir.

Eğer “sürdürülemez” veya “sürdürülmemesi gerekir” deniyorsa, bu bir politika değişikliğini gerektirir. Ancak, bunu istemekle yapabilmek aynı şeyler değildir. Şu anda uygulanmakta olan politikanın uygulanması için baskı yapmış olan, o anda Türkiye’yi bu konuda seçeneksiz bırakmış olan çevreler, bir politika değişikliğini hoş karşılamayacaktır. Dolayısıyla, böyle bir politika değişikliği kararının verildiği bir durumda, öncelikle yapılması gereken şey, belli bir politikanın uygulanması, belirlenmiş olan belli bir çizgiden sapılmaması için yapılacak dış baskılara direnmeyi sağlayacak bir stratejinin hazırlanması gerekir. Bu strateji bağlamında

*yabancı sermayenin ülkeyi hızla terk etme eğilimine girmesine neden olmayacak bir yol izlemek;

*döviz kurunun reel düzeyine, belli bir süre içerisinde ve ekonomide dengesizliklere neden olmayacak bir biçimde, yükselmesini sağlamak;

*yatırımların ülkenin uzun vadede döviz gereksinmesini azaltacak alanlara yapılmasını özendirmekve yabancı sermayenin de bu alanlarda yatırıma yönelmesini sağlamak;

*tüketim malı ve ülke içerisinde üretilmesi olası aramalarının ithalatını engelleyecek, hiç olmazsa olabildiğince azaltacak, önlemler almak; öncelikli hedefler olmalıdır.

KAYNAKÇA

ANKA, 12 Temmuz 2008.

Ankara Ticaret Odası, Aylık Ekonomik Görünüm, Haziran 2007, www.atonet.org.tr, 25.06. 2007.

Babaoğlu, Barış (2005), Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği, TCMB, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2006), 2006 Yılı Raporu, IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset, Ankara, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org>, 27.05.07

Bağımsız Sosyal Bilimciler (2008), 2008 Kavşağında Türkiye, Siyaset, İktisat Ve Toplum, İstanbul: Yordam Kitap.

DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007–2013, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani.pdf>, 19. 05.2007.

EFN Report, The Euro Area and The Acceding Countries, Spring 2004, <http://www.efn.uni-bocconi.it/Annex3spring2004.pdf>, 15.01.2008

Edwards, Sebastian (2004), “Thirty Years of Current Account Imbalances, Current Account Reversals and Sudden Stops” NBER Working Paper, 10276.

Edwards, Sebastian (2001), Does the Current Account Matter?, NBER Working Paper, 8275, <http://www.nber.org/papers/w8275.pdf>, 03.02.2007.

Güngör, Tevfik, Dünya Gazetesi, Olayların İçinden Köşesi, 19 Ocak 2007.

Knight, M., Scacciavillani, F. (1998), Current Accounts : What is Their Relevance for Economic Policymaking?, IMF WP, 98/71.

Obstfeld, Maurice (2001), International Macroeconomics: Beyond the Mundell-Fleming Model, Institute of Business and Economic Research Center for International and Development Economics Research (University of California, Berkeley), Paper C01-121.

Obstfeld, M., Rogoff, K., The Intertemporal approach to The Current Account, NBER Working Paper Series, Working Paper No. 4893, Cambridge, MA 02138, October 1994.

Saraçoğlu, B., Suiçmez, H. (2006), Verimlilik Raporu 2006, Türkiye İmalat Sanayinde Verimlilik, Teknolojik Gelişme, Yapısal Özellikler ve 2001 Krizi Sonrası Reel Değişmeler (1980-2005), Milli Produktivite Merkezi, Ankara.

Seymen, Dilek, Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimi, <http://www.deu.edu.tr/userweb/dilek.seymen/dosyalar/Dahilde%20ve%20Haricte%20Isleme%20Rejimi.pdf>, 27.05.2007.

Sönmez, Mustafa, “Sıcak Para Bağımlılığı: Nereye kadar?” Sendika. Org., 21 Şubat 2006, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=5034, 27.05.2007.

Tiryaki, Tolga (2002), Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği, No:8, Ankara.

Yükseler, Z., Türkan, E. (2006), Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar, Ekonomik Araştırma Forumu Serisi, Yayın No. TÜSİAD-T/2006-10-423, İstanbul.

Yükseler, Z., Türkan, E. (2008), Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar, Tüsiad, Yayın No: TÜSİAD-T/ 2008-02/453, İstanbul.

TCMB, www.tcmb.gov.tr

TUİK, www.tuik.gov.tr